

לשמוע קול שופר

הקול שיש לנו

מאתיים ארבעים ושמונה מצוות עשה יש בתורה. מאתיים ארבעים ושבע מתוכן - מצוות של עשה הם במעשה, בדיבור או במחשבה. אדם מישראל צריך להיות פעיל ויוזם, ולא מי שמקבל מברוך. אמנם יש מצוות מסוימות שאדם יכול לקיים גם בשמיעה, כמו: תפילה, ברכות, קריאת התורה וכדו'. אבל התוכן שלהן אינו השמיעה עצמה. את המצוות הללו מקיים האדם מדין "שומע כעונה", דהיינו: מי שמקשיב למה שאומר חברו, נחשב כאילו אמר בעצמו. א"כ, האמירה היא העיקר. ועל כן גם השומע את קריאת המגילה, למשל, מברך "על מקרא מגילה". והשומע דברי תורה מברך "לעסוק בדברי תורה", כי גם כאשר הוא שומע, הוא עדין צריך לחשוב על הדברים ששמע ולבחון אותם, ורק אז לקבל. לאדם מישראל לא מתאימה שמיעה פסיבית לגמרי של מה שהכין הזולת, כמו ישיבה על הכורסה מול מסך הטלוויזיה...

מצווה אחת יוצאת מכלל זה: השופר. התוכן שלה הוא דווקא "לשמוע קול שופר". ולכן, מי שתוקע בשופר אבל לא שומע את קולו - אינו יוצא ידי חובתו. מצווה אחת בתורה, עניינה המיוחד הוא דווקא לשמוע ולקבל בלי לעשות דבר. מדוע?

כוחה של השמיעה

ייחוד זה של תקיעת השופר מפגיש אותנו עם ערכה של הראייה לעומת השמיעה. ההבדל שבין שני חושים אלו מאפיין גם את דרך החשיבה הייחודית לעם ישראל. כאשר אדם רואה אדם אחר - אין הוא רואה את אישיותו. מה שנראה לעיניו הוא רק העור העוטף את הפנים. המבט החזותי על העולם - תופס את המעטפת, את שטח הפנים. הראייה אינה יכולה לחדור

רואים את הקולות

ניתן להיפגש עם רעיון זה ביתר העמקה, על ידי התבוננות במעמד הר-סיני. ניתן לדמות את מעמד הר-סיני למין "הפקה א-לקית" המשתמשת באפקטים אור-קוליים חזקים ביותר: "ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר, וקול שופר חזק מאוד... והר סיני עשן כולו... ויעל עשנו כעשן הכבשן...". הנה לפנינו שימוש באמצעים ויזואליים חזקים כדי להעביר לעם ישראל את האמונה בה'.

אך טעות תהיה בידינו אם נשים את הדגש על המסרים הויזואליים של המעמד. המראות הגדולים: האש, העשן, הברקים - לא היו אלא תפאורה. הם בעצמם לא הראו כלום. הם רק יצרו את הרקע לדבר עצמו. התוכן עצמו הועבר אך ורק באמצעות הקול. "משה דבר והא-לקים יעננו בקול... וידבר א-לקים את כל הדברים האלה לאמור". ואכן לימוד האמונה היה דווקא בשמיעה. אמנם הקב"ה אומר "הנה אנוכי בא אליך בעב הענן", אך זאת לא בשביל המראה אלא "בעבור ישמע (!) העם בדברי עמך", דווקא מתוך כך יתקיים "וגם בך יאמינו לעולם". אך דווקא עוצמתו של מעמד הר-סיני היא המלמדת על חולשתם של האמצעים הויזואליים כמחנכי הציבור. לא עברו אלא ארבעים יום, והעם בחר לו אמצעי ויזואלי אחר: עגל הזהב...

לא מקרה היה זה. במעמד הר-סיני היה עם ישראל פסיבי לחלוטין. פסיביות זו נמשכה גם במשך ארבעים היום הבאים, כאשר העם ממתין בחוסר מעש לשובו של משה מן ההר. מצוות מעשיות, אתגרים אינטלקטואליים ומעשיים - עדיין לא ניתנו לו. ומה יעשה ולא יחטא?

לכן, כאשר ניתנו הלוחות השניים, ביום הכיפורים, הנתונה לא לוותה באמצעים אור-קוליים מרשימים. התורה ניתנה אז בחשאי ובצינעא ומיד למחרת היום מקהיל משה את העם ונותן לו אתגר מעשי - בניית המשכן, ואתגר עיוני - לימוד חוקים ומשפטים. מסיבה זו, כאשר משה רבנו חוזר ומתאר את המעמד בספר דברים, הוא מדגיש שוב ושוב את ההיבט השמיעתי שלו בניגוד להיבט החזותי: "וידבר ה' אליכם מתוך האש. קול דברים אתם שומעים, ותמונה אינכם רואים, זולתי קול... ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב מתוך האש".

בעין יהודית

בדרך זו מתבררת הראייה בעם ישראל כתכונה "שמעית", המבקשת לחזור אל המשמעות הגנוזה מעבר לפני השטח, בניגוד לתכונה החזותית, הרואה רק את מה שעל פני השטח. הדבר בא לידי ביטוי בפרשת "וירא" - אשר כשמה כן היא - עומדת בסימן של ראייה, מתחילתה ועד סופה. הפועל הזה - ר.א.ה - בסגנונות שונים, חוזר על עצמו לאורך כל הפרשה. הפרשה

אל מה שמעבר לרובד השטחי. השמיעה, לעומתה, אינה פוגשת את המעטפת, אלא את מה שבפנים, את התוכן, את המשמעות.

כך גם פועלת החשיבה של האדם: ההבנה האנושית - אין בכוחה אלא להציג "הגדרות" - אשר כשמן כן הן: מפגישות את האדם עם המסגרת החיצונית של העצם, אשר אותו לא יוכל להבין. כי אין בכוח האדם להבין את "הדבר עצמו", וכל אשר יוכל אינו אלא לעמוד על התופעות הפוגשות את החושים. מסיבה זו אומר ה' למשה "כי לא יראני האדם וחי". כלומר, עיני השכל אינן מסוגלות להבין את ה' ואת דרכיו. ואם ישאל השואל, כיצד יוכל האדם מישראל להידבק בבוראו? על כך עונה התורה במקום אחר, ואומרת: "שמע ישראל, ה' א-לקינו ה' אחד". אכן המפגש של האדם עם הבורא אינו בעיני השכל, המתיימר להגדיר את מה שאינו ניתן להגדרה. כוח אחר יש לו לאדם: השמיעה. "שמע ישראל". השמיעה אינה פוגשת את המעטפת אלא את המהות. היא לא מתיימרת להבין אותה אלא לחוות את קיומה. זהו היחס של האדם מישראל אל בוראו. הוא איננו מבין אותו. אך הוא חווה את קיומו יום ויום ושעה ושעה¹.

קול הנבואה

יוצא אחד מכלל זה רואים אנו בתורה: הנבואה. הנבואה היא התגלות א-לקית במראה החזון. הנביא נקרא "רואה" וכל דברי הנבואה מלווים בתיאורים חזותיים צבעוניים ומפורטים. האם אין מקום ללמוד מן הנבואה שדווקא הראייה היא הדרך העדיפה להעברת מסרים גדולים ותכנים עמוקים?

אולם הנבואה אינה מסתיימת בחזון לבדו. היא צריכה לצאת אל הפועל בשליחות נבואית מעשית, ב"ניב שפתיים" - דהיינו: קול. יתירה מזאת. חזון הנבואה אינו מראה תכנים. אין מראה אלא סמלים. את התכנים, את המשמעות - צריך הנביא "לשמוע" מבין השיטין של המראה. הראייה הנבואית - מיוחדת היא. הנביא רואה את המראה, אך מבין שהמראה אינו אלא תפאורה או מעטפת חיצונית. גדולי הנביאים הבינו את המשמעות בעצמם. הנביאים האחרונים נזקקו למלאך שיבאר להם את משמעות החזון. על כן הנבואה איננה ראייה גרידא. היא הקשבה אל מה שמעבר לנראה. אצל הנביא מיטשטש ההבדל שבין החושים, ומתקיים בו מה שנאמר במעמד הר-סיני: "וכל העם רואים את הקולות". גם כאשר הוא רואה - הוא יודע שהמדובר הוא רק במסגרת החיצונית, ובעצם הוא שומע את המשמעות הפנימית.

1. ע"י בהרחבה בספר "קול הנבואה" לחרב הנזיר זצ"ל.

מתחילה ב"וירא אליו ה'", ממשיכה ב"וירא, והנה שלושה אנשים ניצבים עליו; וירא, וירץ לקראתם...". הפרשה מסתיימת באברהם אבינו אשר ראה את מקום המקדש מרחוק, ולאחר מכן קרא את שמו "ה' יראה, אשר יאמר היום, בהר ה' יראה". ובתוכם - השקפת המלאכים על סדום, ירידת ה' לראות את מעשה סדום, לוט הרואה את המלאכים, אברהם המשקיף ורואה את עשנה של סדום, שרה הרואה את מעשי ישמעאל והגר אשר נפקחו עיניה לראות את באר המים. וכך אפשר למצוא את הראייה חוזרת וחוזרת את הפרשה כולה, כשבתוכה גם הגבלות על הראייה: אנשי סדום שהוכו בסנוורים, ולוט שנצטווה שלא להביט על העיר הנהפכת.

הראייה היהודית היא לא ראייה שטחית, יש בה התבוננות לעומק. חסידי הרבי מקוצק היו אומרים: "אצל הרבי שלנו, לא רואים כלום; אבל מי שיש לו עיניים - רואה". כך הקב"ה, אשר דבר לא נסתר ממנו, "יורד לראות" את מעשי סדום ולעמוד על משמעותם. כך שרה אמנו, רואה את ההתנהגות של ישמעאל, שהוא רק "מצחק", ומבינה את המשמעות שלה, שהיא תביעה לירושת הארץ. כך הגר, כאשר ה' פוקח את עיניה, רואה באר שקודם לא הבחינה בה. כך אברהם רואה את המקום מרחוק, כאשר נעריה לא מבחינים בשום דבר מיוחד. וכן רואה את האיל נאחז בסבך קרניו, כאשר קדם לכן לא הבחין בו. לוט, לעומת זאת, לא היה מסוגל להבין את משמעותה של הפיכת סדום, כשראה את עצמו חלק בלתי נפרד ממנה; ועל כן נאסר עליו להביט עליה.

הראייה היהודית - הראייה הנבואית - היא א"כ ראייה של עומק ושל הבנה. זוהי ראייה החודרת אל משמעותם של הדברים².

אמנות יהודית

שני חושים אלו - הראייה והשמיעה - מאפיינים את ההבדל העמוק שבין תרבות ישראל לבין תרבות הגויים³. תרבות יוון העמידה בראש את התכנים הוויזואליים: הפיסול, התיאטרון ועוד. היופי האסתטי ניתן לבני יפת. "יפת א-להים ליפת וישכון באהלי שם" - "יפיפותו של יפת באהלי שם". ואילו המעיין בתנ"ך יראה שהתרבות הישראלית היא בעיקרה אקוסטית-שמיעתית.

2. את העיקרון הזה אנו מיישמים גם בברכות על הראייה. יהודי שרואה ברק, למשל, ידע שהוא לא רואה סתם משהו מבריק, ברק חיצוני באמצעות ראיית הברק, הוא נפגש עם הבורא, ומברך "עושה מעשה בראשית". כוח ההתבוננות לעומק, הוא כוחו המיוחד של המלך המשיח, עליו נאמר: "והריחו בירת ה'; ולא למראה עיניו ישפוט". הריח הוא מבט הרבה יותר עמוק מאשר הראייה, התופסת רק את פני השטח. לכן נאמר על המשיח: "לפני שמש ינון שמו". השמש היא מקור האור, והיא המאפשרת לנו לראות. אבל המשיח מסוגל לראות גם את מה שלפני השמש ומה ש"למעלה מן השמש", את המשמעויות העמוקות שאותן לא רואים בעין הרגילה.

3. ראה מאמרו של ד"ר ישראל אלדד ז"ל: "תרבות הראייה ביוון והשמיעה בישראל" בספרו "הגונות יהודה".

הנגינה היא האמנות הבולטת ביותר שם, הן בבתי המשתה והן, להבדיל, בבית המקדש, הן אצל בני הנביאים המבקשים השראה לנבואה והן במזמורי התהילים. האמנות הפלסטית - מקומה נפקד, ומקומה לא יכירנה אלא בבית המקדש, אשר הוא "נוויו של עולם". ניכר הדבר כי יש הסתייגות מן האמנות המוחשית, הנראית, ולעומתה מתפתחת האמנות הנשמעת והנקראת.

היחס שבין הראייה לבין השמיעה, והבנת הראייה כסוג של התבוננות "שמעית", מבאר לנו היבט חשוב זה של האמנות היהודית, כפי שבא לידי ביטוי בפרקי המשכן. ואכן חוץ מאשר בבית המקדש, אין אנו מוצאים התייחסות חיובית אל האמנות הפלסטית והנראית לסוגיה, הן בתנ"ך והן בדברי חז"ל. האמנות היחידה שאנו מוצאים בתנ"ך היא המוסיקה: נגינתו של דוד, נגינתם של בני הנביאים, כלי השיר שבספר תהילים, שירת הלויים ועוד. והנה, דווקא בבית המקדש מתהפכים הדברים. עשיית צלם ודמות, שנאסרה בחומרה בכל מקום אחר, הופכת להיות מצווה בעשיית הכרובים שעל ארון העדות. (ויחד עם זאת, מוצגעים הם בתוך קודש הקודשים לבל תראה אותם עין אדם...). על המנורה - המיועדת לאור המאפשר את הראייה - נאמר: "וראה ועשה, כתבניתם אשר אתה מראה". גם מצוות העלייה לרגל היא "ליראות את פני ה'".

צריכים אנו לומר כי בית המקדש הוא המקום שבו מתמקדת ההתמודדות עם האמנות האלילית. והדבר בא לידי ביטוי בשתי נקודות:

א. האמנות האלילית מנסה להמחיש את הבורא עצמו בכך שהיא נותנת לו צלם ודמות. אמנות המקדש, לעומתה, לא באה אלא להציג סמלים מופשטים המבטאים רעיונות, ולא מנסים, חלילה, לתת איזושהי דמות לקב"ה עצמו. א"כ, אמנות המקדש איננה אמנות חזותית כי אם אמנות שמעית, הדורשת מן הצופה לחדור אל משמעותם של הדברים.

ב. האמנות האלילית היא חופשית וספונטנית ובכך היא נותנת ביטוי לנקודת המבט של האדם, כיצד הוא תופס את הבורא במושגים האנושיים הקטנים שלו. אמנות המקדש, לעומתה, היא מודרכת ע"י הקב"ה. לא האדם מצמצם את הרעיונות הא-לקיים המופשטים אל מערכת המושגים שלו. להיפך, הוא נושא את עיניו כלפי מעלה, ושומע כיצד הקב"ה הוא שמדריך אותו איך לבטא את אותם רעיונות. לא האדם מוריד את הא-לקים אל תפיסתו הקטנה אלא הקב"ה הוא ה"יורד" אל האדם, והאדם שומע ומקבל את דבר ה' מתוך משמעת, הנוגעת לא רק לתחומי העשייה אלא גם לתחומי ההכרה והחוויה.

על כן נצטווה משה במעשה המנורה: "וראה ועשה, כתבניתם אשר אתה מראה בהר" - במדויק.

קול השופר

לאור כל זה, עלינו להתבונן - וליתר דיוק - להאזין, אל המשמעות הגנוזה בקולו של השופר. אין כאן מילים. אין כאן תכנים ברורים. יש כאן צעקה, טבעית ופשוטה, כמו בכי של תינוק שלא למד לדבר. כמו משחק של ילד שעוד לא למד לנגן. כאשר אנו מקשיבים לקול השופר, אין אנו מקבלים מסרים ותכנים ברורים מן החוץ. קול השופר מחריד אותנו, וקורא לנו ללמוד להקשיב לתכנים רבים ומגוונים.

כאשר אנו שומעים את קול השופר, בעיני רוחנו שומעים אנו את הדו-שיח שבין אברהם אבינו ליצחק בנו בדרכם אל העקידה. כאשר אנו שומעים את קול השופר, שומעים אנו את קולו החזק של השופר הנשמע במעמד הר-סיני, ואף רואים את הקולות. כאשר אנו שומעים את קול השופר, שומעים אנו גם את שופרו של משיח, שומעים את השופר של שנת היובל, הקורא דרור בארץ לכל יושביה, דרור מכל שיעבוד לזולת, לחברה, ואף מכל שיעבוד ליצר. השמיעה היא פסיביות. הפסקה של הפעילות. הפסקה של שטף החיים והיא המאפשרת את ההתבוננות פנימה. תקיעת השופר - לא אמירה ברורה יש בה אלא זעקה שתומה, הזקוקה לפירוש, ליציקה של תוכן. השמיעה היא לא רק פעולה חיצונית. יש בה קבלה והפנמה, מלשון "משמעת". לא מספיק רק לעשות, לקיים את המצוות. צריך גם לשמוע בקול ה'. "הנה שמוע - מזבח טוב. להקשיב - מחלב אילים". השמיעה היא שפת עומק. היא לא מתייחסת לפני השטח אלא למשמעות. וכדי לשמוע צריך ללמוד גם להקשיב.

קול השופר אינו קול אנושי המנוסח במילים. ההקשבה אליו היא הקשבה של האדם אל השיח הפנימי שלו עצמו. שמיעת השופר מביאה להתבוננות פנימה. לשמוע את הנשמה הזועקת: "געוולד!" "אני רוצה להשתחרר, להתבטא, לעשות את שליחותי, להגשים את משמעות הקיום שלי". שמיעת השופר מביאה את האדם לשמוע את קול המצפון, את הישרות הטבעית שלו. כך הוא המצב ביחס של האדם לעצמו, וכאשר הוא מתקן את ההקשבה אל הקול העצמי שלו, הוא לומד מתוך כך גם את סוד ההקשבה אל הזולת. האדם, הרי אינו רגיל להקשיב ולשמוע. הוא רגיל לומר ולהשמיע. ואם הזולת לא שומע - אזי משמיעים לו, צועקים אליו. מי שמקשיב, אין צורך לצעוק אליו. הוא שומע ומבין גם בלי שאומרים לו. הוא קולט את המשמעות שבין השיטין, גם ללא אומר ודברים - כמו הקול הסתום של השופר. ומי שיודע להקשיב, מגלה שגם הזולת מתרגל להקשיב אליו.

שמיעת השופר היא סגולת ההקשבה. בשמיעת השופר אנו שומעים את קולות השופר הגדול

של מעמד הר סיני המהדהדים באזנינו. "בכל יום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת: אוי להם לבריות מעלבונה של תורה..." שומעים את קול שופרו של משיח. בכל יום נשמעת בת קול המנהמת כיונה ואומרת: "אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין האומות".

שמיעת השופר היא סגולת ההקשבה. זוהי ההקשבה אל הקול הפנימי. שמיעת השופר היא גם הקשבה אל העולם, אל ציוץ הציפורים, אל שירת העשבים, אל המיית גלי הים, אל איוושת הרוח הנושבת. שמיעת קול השופר מכשירה אותנו להקשבה אל הזולת: אל דעותיו, אל השקפותיו, אל מצוקותיו, אל מאוויו - הקשבה אל הילד, אל בן או בת הזוג, אל השכן, אל החבר לעבודה, אל הזר.

שמיעת השופר היא ההקשבה אל הופעת ה' המתגלה בכל אלה הקולות, גם הקולות המשוטים והברורים, גם הקולות המקוטעים והשבריים. שמיעת קול השופר היא הדרך המביאה את האדם לשמוע בקול ה'.

